

RICHARD RORTY

THOMAS KUHN, KAMENE A FYZIKÁLNE ZÁKONY

Písané pre Organon*, 1997

Po smrti najplyvnejšieho po anglicky píšuceho filozofa od konca druhej svetovej vojny Thomasa Kuhna v júni, vyšlo mnoho dlhých a úctivých nekrológov. Väčšina z nich hodnotí Kuhna skôr ako historika vedy než filozofa. Hoci Kuhn by zrejme proti takémuto zaradeniu neprotestoval, toto označenie je dosť zavádzajúce.

Keby som mal nekrológ napísať ja, istotne by som vyzdvihol Kuhna ako veľkého filozofa a to z dvoch príčin. Po prvé si myslím, že toho, kto rekonštruuje mapu kultúry - kto nám predloží nový a nádejný spôsob myslenia o vzťahoch medzi mnohými veľkými oblasťami ľudských aktivít - vystihuje najvhodnejšie slovo „filozof“. Kuhnovou nesmiernou zásluhou bolo, že s takýmto návrhom prišiel a zmenil ním seba-ponímanie rôznych disciplín.

Po druhé som znechutený faktom, že moji kolegovia profesori filozofie Kuhna neustále považovali nanajvýš za druhotriedneho občana filozofického spoločenstva, ba niekedy dokonca za votrelca, tvrdiac, že mu neprislúcha dopĺňať disciplínu, na ktorú nemal vzdelanie. Nemyslím si, že treba robiť vedu z nejasného rozdielu medzi filozofickým a nefilozofickým a priam nenávidím pokusy ešte väčšmi ho vyostriť. Pokladám však za neospravedliteľné, ak sa ľudia, používajúci pojem „ozajstní filozofi“ ako pochvalu v prípadoch, keď hovoria o sebe a svojich priateľoch, cítia oprávnení upierať ho Kuhnovi.

Kuhn bol jedným z mojich idolov, pretože pri čítaní jeho *Štruktúry vedeckých revolúcií* (1962) som mal pocit, že strácam klapky na očiach. Fakt, že sa k filozofickej problematike dostal takpovediac zbooku - robil doktorantskú prácu z fyziky a potom sa začal sám vzdelávať v histórii vedy 17. storočia - som pokladal za veľmi zlý dôvod na to, aby ho ktosi vylučoval z radov filozofov.

Hlavným dôvodom, prečo si profesori filozofie držali Kuhna „od tela“ je dominancia takzvanej „analytickej“ tradície v anglofónnej filozofii - tradície, ktorá sa pýši konštruovaním filozofie skôr na spôsob vedy ako literatúry či politiky. Vyjadriť pochybnosti o výlučnosti vedy - povedať, tak ako im to povedal Kuhn, že úspech vedy nezávisí od aplikácie nejakej výsostnej „vedeckej metódy“ a nahradenie jednej vedeckej teórie druhou nie je otázkou tvrdej, chladnej logiky, ale prichádza podobne, ako nahradenie jednej politickej inštitúcie druhou - je tým posledným, po čom filozofi v tejto tradícii túžia.

Kuhnovou hlavnou zásluhou pri rekonštruovaní mapy kultúry bolo tvrdenie, že prírodovedci nemajú žiaden špeciálny prístup k realite či pravde. Pomohol rozložiť tradičnú hierarchiu disciplín, spätne datovanú až k Platónovmu obrazu, ktorého deliaca línia sa tiahla od materiálneho nahor k nemateriálnemu svetu. V tejto hierarchii je na vrchole matematika (ktorá používa čistú logiku a žiadnu rétoriku) a na samom spodku literárna kritika a politické presvedčenia (ktoré používajú zväčša rétoriku a temer nijakú logiku). Poukazom na to, že revolučnosť zmeny teórie nespočíva v postupnosti jej odvodzovania, ale v zmene terminológie, v ktorej sa kandidáti na pravdivosť vyjadrovali, teda v zmene kritérií relevantnosti, znečistil Kuhn rozdiel medzi logikou a rétorikou. Pomohol rozbiť myšlienku, že existujú „kánony vedeckého uvažovania“, ktoré Aristoteles nerespektoval a Galileo naopak áno.

Takto vlastne prispel k objavu, že otázka *ako môžeme dostať našu disciplínu na pevnú cestu vedy?* je nepoužiteľná. Túto otázku položil filozofom Kant a Husserl s Russellom na ňu ponúkli konkurujúce si odpovede. Bola to otázka, na ktorú B. F. Skinner odpovedal požiadavkou na psychológov, aby sa obmedzili na slovník, v ktorom budú dominovať výrazy ako „stimul“, „reakcia“, „podmienenie“ a „posilnenie.“ Bola to otázka, na ktorú Northrop Frye odpovedal návrhom taxonómie mýtov, sadou schránok, ktorých vyplňaním by sa budúca literárna teória mala zaoberať.

Kuhn samozrejme nemohol objaviť nepoužiteľnosť tejto otázky sám od seba. K útoku ho povzbudzovali sebakritiky neskoršej analytickej filozofie, ako ich ponúkli neskorý Wittgenstein, Quine, Sellars, Goodman a iní - sebakritiky, ktoré boli hlavnými témami diskusií v analytickej filozofii v dobe (1955-65), keď *Štruktúra vedeckých revolúcií* po prvý raz vyšla. Všetci sebakritickí analytici filozofi boli v mladosti nadchnutí Russellovou myšlienkou, že „logika je esenciou filozofie“ a jeho víziou filozofie ako úsilia rozanalyzovať *komplexy* na jednoduchosti. No neskôr sa stali skeptickí aj voči obsahu toho, čo sa skrýva pod pojmom „logika“ a čo by malo viesť takúto analýzu a tiež voči myšlienke existencie nejakých jednoduchých entít, na ktoré možno komplexy rozložiť.

Russellovi kandidáti na takéto jednoduché entity - danosti zmyslového vnímania, jasné a zreteľné idey, ktoré vyjadrujeme výrazmi „a“, „nie“ a „ak... potom“, idey, ktoré sú referentmi slovníka elementárnej symbolickej

logiky - už nepôsobili uspokojujúco. Goodman upozornil, že pri výbere opisu je relevantná samotná jednoduchosť. Sellars, podobne ako Kuhn, zdôraznil, že nejestvuje *non-ad-hoc* spôsob, ako rozčleniť zmyslové vnímanie na „dané myslí“ a „pridané k myslí.“ Wittgenstein sa pýtal „Prečo sme si mysleli, že logika je čosi majestátne?“ Quine a Goodman, sledujúc prípad Skinnera, upozornili, že by bolo lepšie chápať logiku skôr ako vzorec ľudského správania, a nie ako nemateriálnu silu formujúcu naše správanie.

Nikto nenavrhol, aby sa interní kritici toho, čo Quine nazýva „dve dogmy empiricizmu“ - doktrín, ktoré Russell a Carnap považovali za seba-evidentné - nenazývali „ozajstnými filozofmi.“ Hlavne preto, lebo neohrozili profesionálnu sebaúctu, zvyk vyjadriť uznanie, ktorý spôsobil aj v tom najsebakritickejšom analytickom filozofovi radosť z toho, že sa narodil v správnom čase, keď sa filozofia stáva čistou, prísnou a vedeckou. Kuhn ohrozil túto sebaúctu, pretože analytíckí filozofi po prečítaní jeho knihy zapochybovali, či je pojem „vedeckej jasnosti“ až taký jasný, prísny a vedecký, ako si dovtedy mysleli.

Stal som sa medzi analytickými filozofmi neoblíbeným, pretože som formuloval niektoré závery, ktoré sa mi zdali v Kuhbovej novej mape kultúry implicitné. Formulovaním týchto záverov som sa istým spôsobom vyrovnával s vlastným predchádzajúcim vzdelaním. Keď som mal niečo vyše dvadsať, Carnap a ďalší ma presviedčali, že filozofi by sa naozaj mali snažiť byť „vedeckejší“ a „prísnejší.“ Istý čas mi dokonca tvrdili, že štúdium symbolickej logiky je pravdepodobne tou správnou metódou, ako tento cieľ dosiahnuť. Keď som sa na doktorskú skúšku musel naučiť dôkazy niektorých Goedelových záverov, zdalo sa mi nedôstojné znižovať sa k filozofom, ktorí nemali vzdelanie na to, aby narábali s logickými symbolmi. No v čase, keď som dovŕšil tridsať (práve v dobe publikovania Kuhbovej *Štruktúry*), začal som pochybovať, či najlepší analytíckí filozofi (ako Quine a Sellars) vôbec používajú čosi také ako „analytícku metódu.“ Zdalo sa mi, že sú jednoducho brilantní, no iba idiosynkretickým a nenáročným spôsobom.

Zároveň som mal pochybnosti, či symbolická logika dodáva prózam analytických filozofov čosi viac ako len štylistickú eleganciu a či preslávená jasnosť a prísnosť, ktorou sa tak pýšili moji kolegovia (a v istej dobe aj ja sám) bola čímsi viac ako len uprednostňovaním odpovedí na určité typy otázok a ignorovanie ostatných. Videlo sa mi, že „analytíckymi“ sme sa stali bez akéhokoľvek aplikovania metódy zvanej „konceptuálna analýza“ alebo „skúmanie logickej formy.“ Spájalo nás len to, že isté doktríny, vypracované Carnapom a Russellom sme brali až tak rigorózne, že sme ich nechceli odmietnuť.

Kuhnov pojem histórie vedy ako dejín toho, čo sám nazýval „disciplinárnu maticu“, mi výrazne pomohol formulovať takýto postoj k analytickej filozofii. A práve tak aj jeho pojem paradigmy. Po prečítaní *Štruktúry* som začal uvažovať o analytickej filozofii ako o jednom zo spôsobov filozofovania, a nie ako o objave konečného raz a navždy daného nasmerovania filozofie na bezpečnú cestu vedy. Toto v istom zmysle vyostrilo moje vzťahy ku kolegom, z ktorých väčšina si myslela, že Kuhn poukázal len na to, že Carnapov obraz „logiky vedy“ vyžaduje isté drobné spresnenia. Nedomnievali sa, že Kuhnova práca mala nejaké metafilozofické implikácie.

Začal som uvažovať, či Carnap a Russell len nenavrhl pre filozofiu čosi nové, podobne ako v histórii postupne Aristoteles, Locke a Kant. Každý jeden z nich vytvoril disciplinárnu maticu a tým aj filozofickú tradíciu - tradíciu tvorenú jednotlivcami, ktorí brali zakladateľovu terminológiu a argumenty vážne. Z Kuhnovho pohľadu bola analytícka filozofia testovaním užitočnosti modelu navrhnutého Carnapom a Russellom. Model sa môže ukázať ako produktívny, no môže sa tiež ukázať, že ide len o ďalší pokus o omladenie starých nezáživných filozofických konfrontácií prerozprávaných v novom žargóne. O tom rozhodne len čas. Nič však apriórne nenaznačovalo, že symbolická logika alebo ona známa „jasnosť a prísnosť“, na ktorej si analytíckí filozofi tak zakladali, sa naozaj vyplatí. Nejestvoval dôvod nazdávať sa, že Carnapov a Russellov model filozofie je „vedeckejší“ či dokonca prísnejší ako Hegelov, Husserlov alebo Heideggerov.

Toto však neznamená, že Kuhn dokázal bezobsažnosť zvratu „byť vedecký.“ Podobne ako iné vágne a inšpiratívne myšlienky, aj túto možno naplniť a skonkrétniť rôznymi spôsobmi. Jedným z nich je pýtať sa, či daná disciplína ponúka presné predikcie, či teda môže byť užitočná inžinierstvu, medicíne alebo iným praktickým cieľom. Galileova mechanika v tomto obstála, Aristotelova fyzika menej. Medicína pred Harveyom ponúkala menej potvrdených predikcií ako po ňom. No Kuhn nám pomohol pochopiť, že v týchto prípadoch nemá veľmi zmysel pokúšať sa vysvetliť lepšie predikčné úspechy tvrdením o „väčšej vedeckosti“ Galileiho a Harveya v porovnaní s Aristotelom a Galenom. Skôr išlo o to, že títo dvaja páni pomohli zmeniť obsah „vedy“ v takom zmysle, že kritérium „byť schopný robiť užitočné predpovede“ sa ukázalo ako dôležitejšie než kedykoľvek predtým.

Takýto spôsob upevňovania pojmu vedeckosti nemá pravdaže vo filozofii žiadne použitie. Filozofi nikdy nič úspešne nepredpovedali, a ani sa o to nepokúšali. Takže kritériom vedeckosti by sa pre metafilozofické účely

mala stať schopnosť dosahovať zhodu medzi informovanými bádateľmi. Hlavnou príčinou nedôvery obdivovateľov fyziky k literárnej kritike je skutočnosť, že v nej nikdy nedôjde ku konsenzu o správnej interpretácii textu: existuje tu len malá konvergencia názorov. Opačným extrémom sú matematici, ktorí sa zvyčajne jednohlasne zhodnú, či daná teoréma bola alebo nebola dokázaná. Fyzikom je bližší matematický koniec spektra, politikom a sociálnym vedcom zasa koniec literárnej kritiky.

Problémom je, že intersubjektívna zhoda o tom, kto uspel a kto nie, sa môže ľahko dosiahnuť, ak možno kritériá úspechu vopred formulovať. Ak sa v danej chvíli potrebujete upokojiť, je jasné, že siahnete po analgetikách (aj keď neskôr môžu mať neželané následky). Ak viete, že od vedy vyžadujete len presné predpovede, veľmi rýchlo sa rozhodujete medzi konkurujúcimi si teóriami (hoci iba toto kritérium by vás v istej chvíli primälo uprednostniť ptolemaiovskú astronómiu pred koperníkovskou). Ak ste si istí, že žiadate len prísnu demonštrateľnosť, siahnite po matematických dôkazoch teorém a oceňte toho, kto ich dokázal najviac (hoci cena potom vždy poputuje k jedinovi, ktorého teorémy sú absolútne nezaujímavé). No ak sa kritériá úspechu začnú znásobovať, jednotlivé subjekty sa medzi sebou zhodnú ťažšie a v prípade, že takéto kritériá vôbec nie sú vymedzené, sa zrejme vonkoncom nezhodnú.

Čítanie Kuhna priviedlo mňa ako i ďalších k názoru, že namiesto mapovania kultúry podľa epistemicko-ontologickej hierarchie, v ktorej prevláda logické, objektívne a vedecké a ktorú uzatvára rétorické, subjektívne a nevedecké, by sme kultúru mali zobrazovať na sociologickom spektre, siahajúcim od chaotickej ľavice s permanentne sa meniacimi kritériami po pravicu spokojnú so sebou a aspoň na čas stabilnú.

Uvažovanie v termínoch spektra umožňuje chápať jednotlivé disciplíny v pohybe doľava v revolučných časoch a doprava v obdobiach stability a nudy, ktoré Kuhn nazýva „normálnou vedou.“ V pätnástom storočí, keď bola filozofia zväčša scholastická a fyzika prevažne spokojne aristotelovská, boli aj fyzika aj filozofia dosť výrazne vpravo. V sedemnástom storočí sa zasa obe posunuli dosť doľava, no literárna kritika bola podstatne viac vpravo než v dobách po romantizme. V devätnástom storočí sa fyzika stabilizovala a posunula doprava a filozofia sa o to tiež zúfalo snažila. Filozofia skončila rozdelením podľa rozdielnych tradícií, pričom každá z nich tvrdila, že práve ona „rozvíja pravú filozofiu“ a má dosť jasné vnútorné kritériá profesionálneho úspechu. V tomto zmysle - keď chýba medzinárodný konsenzus o tom, kto vykonáva zmysluplnú prácu - filozofia naďalej pripomína viac literárnu kritiku než ktorúkoľvek súčasnú prírodnú vedu.

Nový Kuhnov sociologický pohľad na vzťahy medzi disciplínami zmiernil medzi ľuďmi v mnohých odboroch napätie v otázke, či majú presnú výskumnú metódu a či ich práca produkuje vedenie alebo len mienku. Napríklad odkedy začali sociológovia čítať Kuhna, jednoduchšie pokladali Webera a Durkheima za skvelých sociológov, aj keď ani jeden z nich nedisponoval mocnými metódami štatistickej analýzy, ktorú sa v súčasnosti všetci sociológovia učia. Preto môžu pripustiť, aby sa aj dnešní sociológovia nenarábajúci so štatistikou (napríklad David Riesman a Richard Sennett), plne rešpektovali ako ich profesionálni kolegovia. Uvediem aj iný príklad: odkedy Kuhna čítajú psychológovia, prestala byť aktuálna otázka, či je Freudova hĺbková psychológia aspoň tak „vedecky fundovaná“ ako Skinnerove pokusy s holubmi. Adolf Grünbaum je jeden z mála filozofov vedy, ktorého zaujíma, či sú Freudove zovšeobecnenia testovateľné.

Všetky sociálne vedy a učené profesie v súčasnosti prechádzajú procesom kuhnianizácie, poznačeným väčšou ochotou pripustiť, že v danej kultúrnej oblasti nejestvuje nijaký výsostný model na produktívnu prácu a že kritéria na ňu sa počas histórie menili a budú sa naďalej meniť. Hoci filozofia sa dosť dlho bránila, aj tu už badať vzrastajúce úsilie historizovať: chápe sa ako samozrejmosť, že neexistuje nijaký bod v histórii filozofie, ktorý by rozhodol o zmysle a nezmysle a pripúšťa sa, že dokonca aj Hegel a Heidegger vykonali pre filozofiu užitočnú prácu.

Dva typy ľudí však stále zásadne odmietajú pokuhnovské pokusy nahradiť tradičnú platónsku hierarchiu spektrom siahajúcim od kontroverzného k nekontroverznému. Jeden typ reprezentuje analytický filozof, ktorý sa hrdí titulom „realista“ a na „relativizmus“ sa pozerá ako na momentálne zjavné ohrozenie našej kultúry. (Asi najzrejmejším príkladom je John Searle, ktorý ma raz ocenil, keď ma spolu s Kuhnom a Derridom zaradil medzi najnebezpečnejších relativistov)¹. Druhým je prírodovedec, ktorý ťaží zo zdedenej pozície na vrchole našej epistemicko-ontologickej hierarchie a nemá najmenší dôvod dať sa stadiť vytlačiť. Takíto vedci vás budú presviedčať, že „žiadenej seriózny vedec“ neberie Kuhna vážne.

Vedci tohto typu si myslia, že vedia všetko, čo potrebujú vedieť o filozofii vedy jednoducho tým, že sú vedcami. Nevidia potrebu reagovať na otázky diskutované vo filozofii vedy a na rozpory „realistických“ filozofov s Davidsonom, Putnamom a Kuhnovými žiakmi, ku ktorým patrí aj ja. Zdá sa, že podľa nich by filozofia vedy

mali testovať svoje názory na povahu vedy jednoduchým spytovaním sa rodených informantov - napríklad priateľov fyzikov, či už konečne dospeli k správnej fyzike.

Dobrym príkladom takéhoto spôsobu myslenia je Steven Weinberg, nositeľ Nobelovej ceny za fyziku. Weinberg pokazil svoj nedávny vyvážený a zmysluplný článok o „Sokalovom vtípe“ (žartovnom článku obhajujúcom takzvané „postmodernistické“ názory na základe najnovšieho pokroku vo fyzike) v *The New York Review of Books* ² zakončením v duchu tradičného vedeckého exorcizmu voči Kuhnovi: nik z nás, ktorí sme v danom odbore doma, neberie Kuhna vážne.

Uvádžam príklad Weinbergovho pokusu o filozofiu vedy:

„Svojím tvrdením, že zákony fyziky sú skutočné, chcem povedať, že sú skutočné v tom zmysle (nech sa pod tým rozumie čokoľvek), v akom sú skutočné kamene na poli, a nie v takom zmysle (ako to navrhuje Stanley Fish) ako pravidlá baseballu. Nevytvorili sme zákony fyziky, ani kamene na poli a niekedy nešťastní zistujeme, že sme o nich mali mylné predstavy, napríklad, keď si narazíme prst na skrytom kameni alebo nájdeme chybu v nejakom vedeckom zákone (ako sa to stalo väčšine fyzikov). No jazyky, ktorými opisujeme kamene a fyzikálne zákony sa vytvárajú sociálne, takže implicitne predpokladám (ako to robíme o kameňoch v každodennom živote všetci), že vety o zákonoch fyziky sú v priamej korešpondencii s istými aspektmi objektívnej reality. Inak povedané, ak raz na nejakej vzdialenej planéte objavíme inteligentné bytosti a preložíme ich vedecké práce, zistíme, že aj my aj ony sme objavili rovnaké zákony.“

„Andrew Ross, Bruno Latour a ako ich ja chápem, aj vplyvní filozofi Richard Rorty a neskorý Thomas Kuhn, odmietli objektívnu povahu vedeckého poznania, no prírodovedci ju pokladajú za samozrejmu.“

„Zákony fyziky považujem za skutočné, pretože moje skúsenosti s nimi sa mi nezdaujú ničím podstatným odlišiteľné od mojich skúseností s kameňmi. Tým, ktorí so zákonmi fyziky nežijú, ponúkam jasný argument, že zákony fyziky fungujú a nejestvuje nijaký iný známy pohľad na prírodu, ktorý by fungoval aspoň približne rovnako.“

Domnievam sa, že Weinberg si myslí, že záverečná časť jeho článku je rovnako zmysluplná a vyvážená ako jeho predošlé časti. V tom sa však mylí. Mimo svojej kompetencie triafa do vzduchu. Oháňa sa naokolo pojmiami (objektívne skutočné, priama korešpondencia), ktoré boli predmetom nekonečných filozofických úvah a kontroverzií, akoby bežný čitateľ hneď perfektne vedel, čo znamenajú. Zároveň sa rozhodol ignorovať názory ľudí, ktorí zasvätili svoje životy zisťovaniu, či sa im dá vôbec nejaký zmysel pripísať. Zaochádza s Kuhnom ako s obyčajným autorom paradoxov a robí to len preto, že ako fyzik sa stavia do pozície najvyššieho odvolacieho súdu vo veci filozofických názorov na epistemologicko-ontologický status fyzikálnych zákonov. Nedošlo mu pritom, že Kuhn vlastne mohol poukázať na zastaranosť celej koncepcie epistemologického a ontologického statusu a tým aj na zastaranosť rozdielu medzi objektívnou a nejakou inou realitou.

V predchádzajúcich riadkoch svojho článku Weinberg zmysluplne poznamenal, že istí významní vedci radi vyvodzujú z dosť ohraničených empirických výsledkov absolútne neveriteľné filozofické dôsledky. (Spomína najmä Heisenberga a Prigogina, no mohol spomenúť aj Piageta a Ecclesa.) Celkom oprávnené ich karhá za prekračovanie ich kompetencií. No neuvedomuje si, že v podstate robí to isté aj on. Predpokladá, že o kontexte diskusie, na ktorej sa mieni zúčastniť, sa nemusí nič naučiť: stačí, že zavelí a všetci sa postavia do pozoru. Myslí si, že jednoducho z princípu, že je fyzik, pozná všetko nevyhnutné o vzťahoch fyziky k zvyšku kultúry a preto môže posudzovať filozofické debaty, ktoré sa o nich vedú. Nechápe, že poznanie X je kompatibilné s hmlistým poznaním vzťahov X k Y, Z, atď. Browning sa oprávnené pýta: „Čo vedia o Anglicku tí, ktorí poznajú len Anglicko?“ A tak ako s Anglickom je to aj so zákonmi fyziky.

Porovnajme, čo hovorí Weinberg o svojich skúsenostiach s fyzikálnymi zákonmi so slovami starosvetkého morálneho teológa o jeho skúsenostiach s vôľou božou. Podľa neho bude vôľa božia určite bližšia veľkej skale než pravidlám baseballu. Ubezpečí nás, že aj keď zákazy úžerníctva a sodomie môžeme dezinterpretovať, nevytvorili sme ich - pociťujeme ich rovnako ako udrutie prsta na kameň. Pretože s morálnym zákonom prežil dlhú dobu a narábal s nimi doslova dôverne, ochotne nás ubezpečí, že medzi objektívnou realitou morálky a geológie existuje rovnaká priama korešpondencia. Vysvetlil by nám, že špekulatívne paradoxy ateistických relativistov neberie vážne nikto, kto je v danej oblasti naozaj doma.

Weinberg tvrdí, že v bežnom živote každý z nás rozpoznáva „priamu korešpondenciu“ medzi rozprávaním o kameňoch a „istými aspektmi objektívnej reality“. Čitatelia, položte si v duchu otázku, či pri rozhovore o kameňoch spoznávate niečo tohto druhu. Ak áno, boli by sme my filozofi veľmi radi, keby ste nám poskytli bliž-

šie detaily. Sú oba, subjekt aj predikát v nejakej vete o kameni (napríklad „Tento kameň sa nedá posunúť.“) vo vzťahu korešpondencie? Ste si istí, že (nedáť sa posunúť) je naozaj znakom *objektívnej* reality? Ved' niektorý váš sused by kameň nepochybne hravo posunul. Nerobí ho táto skutočnosť práve aspektom *subjektívnej* reality?

Alebo je to tak, že celá veta priamo korešpondenduje s jednotlivým aspektom objektívnej reality? S ktorým aspektom? Kameňom? Kameňom s celým jeho kontextom ako prekážkou vo vašom záhradkárskom úsilí? A vôbec, čo je to ten „aspekt“? „Spôsob, ako čosi vyzerá v istom kontexte? Nie sú určité kontexty objektívnejšie než iné? Aspektom objektívnej reality je možno iba kameň, ktorý vidia oči fyzika skúmajúceho častice (takýto pohľad zastáva mnoho významných „realistických“ filozofov). Že by sa pohľad na kameň z iného hľadiska než ho vidia oči fyzikov stával neobjektívnejší, keďže aj vety o ňom sa stávajú vyumelkovannejšie? Alebo sú pravdepodobne všetky opisy kameňa na jednej epistemicko-ontologickej úrovni (ako to tvrdia viacerí z nás, „relativistických“ filozofov)?

A ešte nám prosím vy, ktorí vyznávate korešpondenčnú teóriu pravdy (teória o zhode medzi skutočnosťou vonkajšieho sveta a výrokom o tejto skutočnosti), povedzte o nej viac, pretože toto slovo spôsobuje filozofom obrovské problémy. Je vzťah korešpondencie vecou schopnosti primerane vzdelaných ľudí nekontroverzne vypovedať o kameni po jedinom pohľade? Absentuje tento žiadúci vzťah v prípade ich schopnosti nekontroverzne vypovedať o úderoch a zásahoch pálkara? Alebo je relevantný typ korešpondencie otázkou kauzálnou a fyzikálnou (ako to navrhol Saul Kripke)? Alebo je nebudaj pojem korešpondencie spolu s predstavou „presnej reprezentácie reality“ taký beznádejný, že by sme ho mali z filozofie úplne vyhodit' (ako to navrhol Donald Davidson)?

Mohol by som s takýmito spochybňujúcimi otázkami pokračovať donekonečna a stavím sa, že Weinberg by v žiadnej z nich nevidel problém. Rozdiel medzi nami je v tom, že ja som vo filozofickej branži a on nie. Ja som za formulovanie ťažkých otázok platený. A rovnako bol na tom aj Kuhn. Ak sa takýmito problémami nemienite zapodievať - ak nemienite reflektovať obsahy pojmov „objektívny“, „korešponduje“, „funguje“, „nami nevytvorené“ a ak si predstavujete, že stačí explikovať „reálne“ odkazom na „viete, tak ako kamene“ - potom radšej nedúfajte, že pochopíte epistemicko-ontologický status fyzikálnych zákonov lepšie ako Kuhn (a to aj v prípade, že ste práve vy niekoľko takýchto zákonov objavili). Pokiaľ' nebudete na takejto reflexii participovať, budete len ťažko vedieť, či sa Kuhn a ja pri opúšťaní tradičnej platónskej hierarchie disciplín mylíme. Weinbergova oddanosť tradičnej platónskej hierarchii je najzreteľnejšia v odseku spomínaného článku, kde uvádza:

„Tá interpretácia, ktorú Herbert Butterfield nazýva whigovskou interpretáciou histórie, je v dejinách tejto vedy legitímna inak ako v dejinách politiky a kultúry, pretože veda je kumulatívna a umožňuje konečné rozhodnutia o úspechu alebo páde.“

Naozaj sa chce Weinberg vzdať konečných rozhodnutí o úspechu a páde, napríklad zmien ústavy Rekonštrukčnými dodatkami alebo zavedením klauzuly medzištátneho obchodovania od čias New Deal? Naozaj nechce súhlasiť s tými, ktorí tvrdia, že básnici a umelci sa odrážajú z pliec svojich predchodcov a akumulujú poznanie o písaní poézie a maľovaní obrazov? Naozaj sa domnieva, že keby niekto písal históriu parlamentarizmu alebo románu, nemal by, whigovsky, prerozprávať príbeh kumulácie? Môže azda navrhnúť, ako by mala nejaká ne-whigovská legitímna história týchto oblastí kultúry vyzerat'?

Nemyslím si, že Weinbergovi sú pojmy „legitímna“, „konečná“ a „kumulatívna“ jasnejšie ako v prípade „priamej korešpondencie“. No jeho zámer je jasný: udržať prírodné vedy na vrchole kultúrneho rebríčka.

Dúfam, že je zrejmé, že vede nechcem priradiť na tomto rebríčku nejakú *nižšiu* priečku. Niektorí moji kolegovia filozofi, napríklad radikálnejší postmodernisti, by to asi radi urobili. Podľa nich sme tu my filozofi na to, aby sme len predpisovali nejaké poriadky, a preto propagujú nový, ktorý znižuje pozíciu prírodných vied. Ja sa naopak usilujem kompletne zbaviť predstavy konštruovania podobných poriadkov pomocou termínov ako „reálne“, „objektívne“ a namiesto toho nahradiť otázku statusu otázkou potrebnosti. Snaha hierarchizovať jednotlivé disciplíny mi pripadá práve taká hlúpa ako robiť čosi podobné medzi nástrojmi v debničke na náradie alebo medzi kvetmi v záhrade.

Z hľadiska môjho anti-hierarchického úsilia sa mi zdá vhodné povedať s Kuhnom: „Či o tom jednotliví pracovníci vedia alebo nie, ich výchova a odmeňovanie za riešenia zložitých otázok - či už sú praktické, teoretické, logické alebo matematické - sa deje na rozhraní medzi ich fenomenálnym svetom a presvedčeniami ich komunity o tomto svete.“³ Podľa mojej interpretácie sa táto Kuhnova poznámka týka ktoréhokol'vek pracovníka ktorejkoľvek disciplíny: fyziky - rovnako ako právnej vedy, filozofie - rovnako ako medicíny, psychológie - rovnako ako architektúry. Ja som u Kuhna našiel spôsob ako nazerať na históriu fyziky, filozofie, románu a parlamentnej vlády v rovnakých termínoch: ľudskí jedinci sa usilujú zlepšovať riešenia problémov starších generácií

rovnakými metódami ako riešia problémy vzniknuté len nedávno. Kuhn navrhol, aby sme vo všetkých takýchto oblastiach odhodili predstavy „smerovania k tomu, ako veci naozaj sú“, „plnšieho realizovania esencie“ alebo „nachádzania, ako by sa to naozaj malo spraviť“. Všetky ich možno nahradiť predstavou súčasného profitovania z minulých úspechov a zároveň riešenia terajších problémov.

Kuhn sa usiloval, ako raz povedal, „uprieť akýkoľvek význam tvrdeniu, že postupne sa vynárajúce vedecké názory sú čoraz pravdepodobnejšie alebo lepšie aproximácie pravde a zároveň poukázať na to, že predmetom tvrdení o pravde nemôže byť vzťah medzi presvedčeniami a 'vonkajším svetom', ktorý je údajne nezávislý od mysle.“⁴⁴ Takýto názor, pripúšťame, šokuje zdravý rozum, nehovoriac už o sebaúcte tých, čo si zvykli stáť na vrchole kognitívnej hierarchie. No ide o prospešný šok, aký zdravému rozumu svojej doby uštedrili všetci významní filozofi. Filozofia totiž nie je disciplínou, v ktorej sa veľkosť dosahuje potvrdzovaním predchádzajúcich intuícií spoločnosti.

Toľko k môjmu protestu proti Weinbergovmu pokusu odvrhnúť Kuhna za to, že je vzdialený zákonom fyziky. No mal by som skončiť s protirečivým priznaním: Kuhn by bol mojim úsilím obraňovať ho zmätený.

Kuhn bol presvedčený, že fyzici sú *skvelí* a silne pochyboval o filozofoch ako som ja (len tak na okraj „analytický“ typ - s mnohými literárnymi záujmami, záľubou v metaforách a ďalšími symptómami intelektuálnej povrchnosti). Nielenže za hrdinov pokladal nositeľov Nobelovej ceny za fyziku, ale aj filozofov mal tým radšej, čím boli „jasnejší“ a „prísnejší“ (zhruba povedané, čím viac sa vyjadrovali ako Carnap). Ako sa to veľmi presne uvádzalo v jednom nekrológu, Kuhn mal zvyčajne radšej svojich kritikov ako obdivovateľov.

V rozhovoroch sa usiloval zo všetkých síl dištancovať od „Rortyho relativizmu“ a od textov mnohých ďalších obdivovateľov, ktorí chceli vpliesť Kuhnovu doktrínu do tkaniva jeho neoblúbených filozofických pozícií. Aj keď sme boli takmer pätnásť rokov kolegovia, nikdy som neprišiel na to, prečo si Kuhn myslel, že som väčší „relativista“ ako on, a ani mi nikdy neobjasnil, kde som zišiel z cesty. Vždy som dúfal, že keď mu vyjde kniha, na ktorej pracoval posledných desať rokov života - chcel sa v nej vrátiť k roztržkám, ktoré spôsobila Štruktúra vedeckých revolúcií, budem môcť odcitovať príslušný paragraf a riadok, aby som mu dokázal, že sme vyznávali takmer totožnú doktrínu.

Skutočnosť, že Kuhn bol zmätený z môjho záujmu o jeho prácu som si zvyčajne vysvetľoval tým, že si zrejme občas mylil kritiku zámerne povýšeneckého epistemicko-ontologického statusu fyziky s kritikou jej morálnej a estetickéj grandióznosti. Pokiaľ ide o túto grandióznosť, plne sa s ním stotožňujem. Nadšene súhlasím so C. P. Snowom, že fyzika je jedným z najkrajších výdobytkov ľudského ducha. Som šťastný a neprekvapuje ma, keď sa od Weinberga dozvedám, že stále pracuje v oblasti, do ktorej mladí ľudia prispievajú obrovským dielom - v oblasti, kde sa autor môže jediným článkom presláviť v celom svete a jeho sláva nesúvisí s akademickou politikou, ale je jednoducho okamžitou a opodstatnenou odmenou za čistou výnimočnosť.

Kuhnovi zrejme natoľko zaimponovala morálna a estetická grandióznosť vedy, že si myslel, že odstránenie starej platónskej hierarchie by malo byť sprevádzané primeranými prejavmi rešpektu k prírodným vedám - takými tradičnými prejavmi, na ktoré som ja často zabúdal. V tom mohol mať pravdu. No ja zotrvávam na svojom stanovisku, že je užitočné zavrhnúť starý rebríček hodnôt a vytvoriť intelektuálne prostredie, v ktorom popredných vedcov už nebude zväzdať Weinbergova kamenná rétorika. Kuhn bol jedným z najplynnejších filozofov nášho storočia, pretože urobil práve tak veľa ako ostatní - dokonca aj Wittgenstein - aby jeho práca priniesla užitočné plody.

*) Redakcia K&K ďakuje časopisu *Organon*, pre ktorý bol tento text napísaný, za možnosť uverejniť ho.

1) Pozri moju stať *Does Academic Freedom Have Philosophical Presuppositions?* (Má akademická sloboda nejaké filozofické predpoklady?), ktorá čoskoro vyjde prostredníctvom University of Chicago Press v zborníku esejí o akademických slobodách, editovanom Louisom Menandom. Je to odpoveď na Searlov *Realism and Relativism: What Difference Does it Make?* (Realizmus a Relativizmus: V čom je rozdiel?), in: *Dadedelus* na rok 1991.

2) Steven Weinberg, *Sokal's Hoax*, *New York Review of Books*, 8. august 1996, s. 11-15.

3) Thomas Kuhn, *Afterwards* (Doslov), in: Horwich, Paul, ed., *World Changes: Thomas Kuhn and the Nature of Science* (Zmeny sveta: Thomas Kuhn a povaha vedy) (Cambridge, Mass.: MIT Press, 1993), s. 338.

4) *Ibid.*, s. 330.

Z anglického originálu preložil Juraj Hvorecký